

Розділ 1

Сучасне банківництво – проблеми та перспективи розвитку

УДК 336.77:338.1«738»

*Маслак О.І.
Квятковська Л.А.*

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. В статті висвітлюються основні особливості реалізації кредитної політики комерційних банків з врахуванням підвищеного ризику в умовах фінансової нестабільності.

Ключові слова: кредит, кредитний ризик, власний капітал, позиковий капітал, суб'єкт господарювання, кредитна стратегія, фінансова нестабільність.

Вступ. Формування нових економічних відносин, розвиток підприємництва та конкуренції в Україні в умовах нестабільності фінансової системи зумовили неоднозначність підходів банківської сфери до обслуговування суб'єктів господарювання.

Висока концентрація банків, розширення ними мереж філій та збільшення ролі кредитування в економіці породжує нові проблеми в сфері банківського кредитування суб'єктів підприємництва. Це вимагає своєчасної розробки та впровадження нових і удосконалення діючих механізмів, які опосередковують процес трансформації ресурсів банківської системи у кредити суб'єктам господарювання, для вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку країни.

Постановка завдання. Теоретичну основу дослідження кредитування і з'ясування його ролі в економічному житті суспільства закладено в працях таких видатних вчених-економістів, як А.Сміт, К.Маркс, А.Маршалл, Й.Шумпетер, Дж.М.Кейнс, Г.Гросман, Е.Денісон, Р.Ландау, І.Фішер, Д.Норт та інші.

Зазначена проблематика відображена також у роботах вітчизняних учених М.І. Туган-Барановського, Ю.М. Бажала, В.Д. Базилевича, Л.К. Безчасного, В.М. Гейця, М.П. Денисенка, П.С. Єщенка, Б.А. Маліцького, В.І. Кондрашової-Діденко, О.В. Красовської, М.І. Крупка, А.Я. Кузнецової, Т.В. Майорової, С.В. Онишко, В.Л. Осецького, Ю.М. Уманціва, Л.І. Федулової, С.А. Циганова, А.А. Чухна та інших.

Проте ряд питань банківського кредитування суб'єктів підприємництва залишаються недостатньо адаптованими до практичного використання особливо в умовах фінансової нестабільності.

Результати. Кредит сприяє зміцненню господарської діяльності підприємств, оскільки він є необхідною умовою кругообігу виробничих фондів і фондів обігу. В умовах розширеного відтворення кредит надає можливість безперервно здійснювати процес обігу і, отже, сприяє виробництву і реалізації продукції.

Завдяки кредитним відносинам немає потреб обов'язкового накопичення власних коштів і відбувається більш швидке залучення ресурсів у господарський оборот за рахунок економії часу при закупівлі сировини, матеріалів тощо. Таким чином, сприяючи безперервності відтворювального процесу на підприємстві, кредит поряд з тим є фактором його прискорення. Звичайно, кредит не може прямо вплинути на скорочення часу виробництва товарів, він має свої об'єктивні межі, зумовлені факторами неекономічного характеру, зокрема технологією виробництва. Його вплив на прискорення процесу відтворення реалізується за рахунок скорочення часу, що витрачається на зміну функціональних форм продукту, що, в кінцевому випадку, збільшує швидкість обороту фондів.

Кредит завдяки його стимуляційним характеристикам виступає як фактор прискорення відтворювального процесу. Необхідність повернення взятих у тимчасове користування коштів примушує підприємство вживати заходи до підвищення ефективності виробництва і, отже, прискорення відтворювального процесу.

Сутність кредиту як складної багатоаспектної категорії доцільно розглядати в аспектах [3]:

1) економічної теорії – як сукупності соціально-економічних відносин, що виникають у процесі взаємодії між суб'єктами економіки з приводу передачі в тимчасове використання активів у формі грошей чи інших цінностей на засадах зворотності, платності, терміновості, добровільності, відповідної забезпеченості;

2) фінансів – як суми коштів, що є частиною вартості ВВП, яка відокремлюється в процесах його руху та перерозподілу, перебуває у формі кредитних ресурсів і використовується позичальниками для виробничих потреб або невиробничого споживання;

3) організаційно-інституційному – як угоди між кредитором (банком) та позичальником щодо передачі активів (грошей, інших цінностей) на підставі укладеного договору за взаємними зобов'язаннями;

4) правовому – як добровільної угоди про надання коштів або інших цінностей кредитором позичальнику, що функціонують на засадах цивільного законодавства країни або міжнародних фінансово-кредитних угод;

5) соціально-економічному – як суми активів (грошей, інших цінностей), що передається кредитором позичальнику за умови договору кредитування і забезпечує соціально-економічні інтереси усіх учасників цієї угоди. Таке трактування дозволить ефективніше вибудувати систему впливу кредиту на соціально-економічний розвиток держави та її регіонів.

Кредитування не є якимось дискретним явищем передачі вільних грошових коштів від кредитора до позичальника. Воно постає значно складнішим і тривалішим процесом, що передбачає попередню включає як підготовку кредитного проекту так і подальший його супровід.

Процес інноваційного розвитку економіки та банківське кредитування знаходяться у тісному взаємозв'язку. Комерційні банки активно взаємодіють з усіма учасниками економічного процесу (рис. 1).

Діяльність банківських організації в інноваційному середовищі необхідно розглядати в двох аспектах – як зовнішній суб'єкт (реалізується через кредитні ініціативи) та як суб'єкт інноваційного підприємництва (через створення та впровадження нових банківських продуктів). Особливістю сучасного етапу розвитку

банківської системи є невіддільність вищеназваних аспектів функціонування банківських установ.

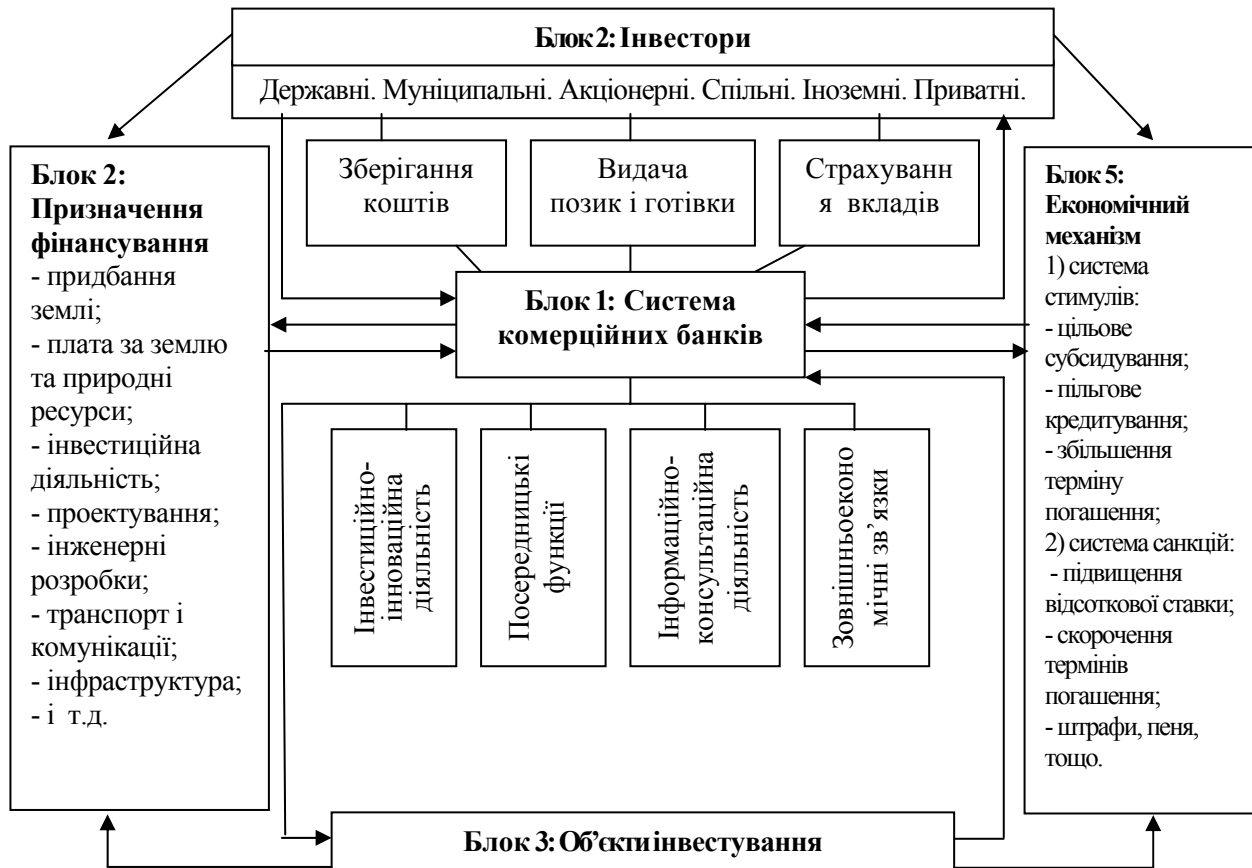

Рис. 1. Модель взаємодії банків з учасниками економічного процесу [1]

Аналіз кредитної діяльності банків упродовж періоду економічного піднесення свідчить, що банки забезпечили протягом 2000-2008 рр. високі темпи кредитних вкладень, що перевищували темпи зростання номінального ВВП. (табл. 1) [6].

Таблиця 1
Динаміка показників, які характеризують процес банківського кредитування в Україні у 2000-2008 рр., % ВВП

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Кредитний портфель	13,9	15,7	20,7	27,5	28,2	35,4	49,6	67,4	83,4
Довгострокові кредити	1,9	2,8	4,7	10,5	13,2	19,5	28,9	40,5	53,4
Проблемні кредити, % кредитного портфеля	11,3	5,8	4,5	3,4	3,2	2,2	1,7	1,3	2,3

Джерело: розраховано за даними НБУ.

Однак, незважаючи на істотні темпи зростання обсягу кредитних вкладень в економіку, їх ціна для потенційних позичальників була і залишається все ж завищеною (середньозважені ставки у річному вимірі на початку 2009 р. у національній валюті - 25,5 %, в іноземній - 10,4 %). Хоча різниця між відсотковими ставками за кредитами і депозитами за останні роки дещо і зменшилась (у 1996 р. вона становила 42,7 %, у 2000 р. - 26,8 %, у 2004 р. - 10,2 %), що відображає зростання конкуренції на банківському

На відміну від світової фінансової системи, де у формуванні кризових явищ негативну роль відіграв іпотечний ринок, в Україні стан ринку іпотечного кредитування не давав підстав для тривоги. Хоча й частка іпотечних кредитів у загальному обсязі кредитування населення досягла у червні 2008 р. 45,5 %, а підприємств – 20 %, однак в цілому (29,4 %) вона не становила загрози з точки зору розгортання кризи. Незважаючи на фінансові негаразди, обсяги іпотеки у номінальному виразі продовжували зростати й до кінця року. З початку 2009 р. відбулося скорочення обсягів іпотечного кредитування, й на кінець квітня його частка знизилась у загальному обсязі виданих кредитів населенню та не фінансовим організаціям до відмітки 30,6 %.

Реалізація стратегічних завдань державної економічної політики зі структурної перебудови економіки висуває на перший план проблему пошуку реальним сектором господарства значних фінансових ресурсів, спроможних покращити ситуацію, що склалася у зв'язку з низькою технічною оснащеністю підприємств, моральним і фізичним зношенням обладнання (цей показник перевищує нині 50 %, а середній строк використання устаткування на більшості підприємств становить понад 20 років). За обсягу інвестицій в Україні у 10 % від ВВП, тоді як у країнах, що розвивалися швидкими темпами протягом кількох останніх десятиліть, ця норма становила до 40 %, досягти стійких темпів економічного зростання буде досить проблематично. Відтак цілком очевидно, що перспективи забезпечення стійкого економічного зростання перш за все залежатимуть не лише від здатності банків забезпечити поточні потреби підприємств у поповненні коштів на формування оборотного капіталу, а й здатності фінансувати широкомасштабні проекти із забезпечення інвестиційних потреб реального сектору, що визначається передусім спроможністю банків акумулювати належний обсяг довгострокових ресурсів.

Оцінюючи модель кредитування, яка склалася в Україні на сьогоднішній день, варто відмітити, що на жаль, вона не відповідає задекларованим цілям довгострокового розвитку, оскільки спрямована переважно на споживання та підтримку поточної діяльності підприємств, а не на економічне зростання (частка кредитів банків у поточну діяльність коливається у межах 80 %). Для забезпечення переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку економіки уже сьогодні кредитна система має бути направлена на підтримку інноваційної діяльності, вкладення основних довгострокових кредитних інвестицій у наукомісткі, високотехнологічні галузі, що стане підґрунтям у майбутньому для високих темпів економічного зростання.

З позиції підприємства — об'єкта інвестування власний капітал є менш ризиковим порівняно з позичковим (табл.3). Для капіталодавців, навпаки, перебувати в статусі кредитора підприємства є менш ризиковим, що зумовлено особливостями законодавства про банкрутство та деякими іншими чинниками [5].

Низьким рівнем кредитоспроможності суб'єктів господарювання, високими процентними ставками за кредитами, складністю та недосконалістю механізму реалізації положень законодавства про банкрутство можна також пояснити низький рівень кредитування українських підприємств. У той час, як заборгованість німецьких підприємств перед банківськими установами в середньому за останні роки становить близько 20 % валюти балансу, французьких — 10%, то українських — менше 2 %.

Функціонуючи в нестабільному середовищі і не маючи повної, достовірної інформації про контрагентів, комерційні банки змушені відточувати майстерність стратегічного управління кредитними ризиками за допомогою збалансованості стратегічних і тактичних методів управління, організації результативного банківського ризику-менеджменту. Значна кількість банків при здійсненні стратегічного управління ризиками ставить задачу забезпечити динамічне зростання, інші воліють мінімізувати ризики і підтримувати імідж стійкого у фінансовому відношенні банку при невисокому

рівні виплат відсотків. В обох випадках стратегічне управління кредитними ризиками стає атрибутивною складовою банківського менеджменту з виділенням у специфічну ризикову стратегію зі своїми принципами, цілями і задачами.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика фінансування підприємства за рахунок власного і позичкового капіталу

Критерії	Власний капітал	Позичковий капітал
1. Рівень відповідальності капіталодавців	Щонайменше у повному обсязі	Відсутня; статус кредитора
2. Участь в управлінні підприємством	Як правило, дає право	Як правило, участь в управлінні підприємством виключена
3. Участь у прибутках	Дає право участі у розподілі прибутків	Обумовлені договором проценти; участь у розподілі прибутків виключена
4. Строк використання	Необмежений	Обмеження згідно з договором
5. Кредитне забезпечення	Як правило, непотрібне	Як правило, необхідне
6. Податковий тягар	Плата за користування здійснюється за рахунок прибутку, що залишився після сплати всіх податків	Проценти за користування позиками відносяться на валові витрати, тобто зменшують податковий тягар
7. Порядок повернення у разі банкрутства	В останню чергу	Першочергово, залежно від типу кредитора

В.В.Вітлінський зазначає, що «у банківській справі ризик — явище абсолютне нормальне, щоб дістати істотний прибуток, необхідно йти на обґрунтований (припустимий) ризик». Л.Шустер підкреслює: «Банкір, який втратив здатність ризикувати, банкіром більше бути не може. Ця стара мудрість нагадує про те, що ризики іманентні банківській системі». Мистецтво банківської діяльності саме і полягає в тому, щоб ще до відкриття ризикових позицій (кредитних угод з юридичними і фізичними особами) ідентифікувати й оцінити всі ймовірні можливості розвитку подій і виробити єдино правильну й обґрунтовану ризикову кредитну стратегію [2].

Управління кредитним ризиком банківського кредитного портфеля доцільно визначити як сукупність системно організованих заходів, прийомів і методів, серед яких головними є: 1) лімітування, яке полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик; 2) диверсифікація, що передбачає розподіл кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками, так і за умовами діяльності; 3) авторизація, що є організаційно-функціональним методом управління ризиком кредитного портфеля банку, який полягає у розподілі повноважень у системі банківського менеджменту.

Станом на кінець дня 31 грудня 2009 року, найбільшу частку мали стандартні кредити – 59,5% (61,0% - у 2008р.). Кредити під контролем становили 22,0% у 2009р., 19,0% - у 2008р. Частка субстандартних кредитів збільшилася на 5,4 відсоткових пункти і склала на 31.12.2009р. 16,1% (10,7% - у 2008р.). Частка сумнівних кредитів зменшилася на 7,2 відсоткових пункти і становить 1,9%, а питома вага безнадійних

кредитів зросла на 0,3% і становить 0,5% [4]. Взагалі результати проведеного аналізу дають змогу зробити висновок, що в структурі кредитного портфеля за категоріями ризику знизилася частка стандартних кредитів і зросла частка кредитів під контролем, субстандартних та безнадійних кредитів (як наслідок впливу фінансової кризи на платоспроможність позичальників, яка також знизилась, що підтверджено їх фінансовою звітністю – балансами і звітами про фінансові результати та підтверджуваними документами про доходи) і знизилася частка сумнівних кредитів. Це свідчить про підвищення ризику кредитного портфеля, що потребує розробки відповідних заходів, спрямованих на ефективність банківської діяльності в цілому.

Роль банківської системи як додаткового джерела розвитку кризи полягає в тому, що за перших ознак економічного спаду банківські установи починають активно переглядати власну кредитну політику у бік посилення вимог до позичальників і максимального обмеження кредитних операцій, зменшуючи таким чином пропозицію грошей в економіці і посилюючи кризові процеси.

Портфель кредитів, наданих суб'єктам господарювання, мав високу концентрацію в трьох видах економічної діяльності – оптовій і роздрібній торгівлі, торгівлі транспортними засобами, послугах ремонту; в обробній промисловості; сільському і лісовому господарстві. У країнах, які пережили кризу, найбільшою в кредитному портфелі була питома вага позичок, наданих будівельним, поліграфічним, туристичним, транспортним, комунальним і торговельним підприємствам. Подальший розвиток банку у сфері оптимізації кредитної політики повинен базуватися на продуманій стратегії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Удосконалення кредитної політики вітчизняними банками повинно забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновити темпи економічного зростання в Україні. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці та запорукою забезпечення її подальшого розвитку.

Пріоритетом має стати врегулювання ризиків, пов'язаних з наростанням неплатоспроможності боржників, а відтак – частки „поганих” кредитів. Мають бути передбачені також розробка прозорих механізмів рекапіталізації комерційних банків та активізації їхньої кредитної діяльності, насамперед – на ринку „довгих” грошей, розвиток механізмів грошово-кредитного регулювання НБУ, які дозволятимуть дієвим чином впливати на структуру кредитного портфеля та ризику банків, забезпечення реального функціонування системи фінансових інститутів розвитку для реалізації масштабних інвестиційних та інфраструктурних проектів. Очікуваним результатом є відновлення довіри вкладників до банківської системи та розблокування банківського кредитування.

Розвиток методичних підходів до формування кредитної політики банку має реалізовуватися в напрямках: перманентне вдосконалення системи оцінки кредитоспроможності позичальника; подальше поліпшення всіх аспектів кредитної діяльності і оптимізація організаційної структури з метою забезпечення якісно нової системи управління банком; використання комплексного програмно-цільового підходу до планування діяльності банківської установи; оптимізація кредитних вкладень за рівнем галузевого ризику з урахуванням потенційної ефективності; збільшення обсягу й видів кредитування з метою успішної реалізації концепції банку з урахуванням фінансової нестабільності; поліпшення маркетингової діяльності (насамперед шляхом встановлення оптимальних кредитних ставок і залучення нових клієнтів).

Література

1. Бут А.П. Банківське кредитування інноваційного розвитку економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 [Електронний ресурс] / А.П. Бут; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2008. — 19 с.
2. Геєць О.В., Домрачев В.М., Лондар С.Л. Основи банківської справи та управління кредитними ризиками [Текст] / О.В. Геєць, В.М. Домрачев, С.Л.Лондар — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 237с.
3. Жукова Н. Особливості кредитування комерційними банками суб'єктів господарювання в Україні / Н. Жукова // Банківська справа. — 2006. — №2. — С. 65–73.
4. Рясних Є.Г., Пономарьов А.А., Микитин М.О. Система управління кредитним портфелем у комерційному банку / Є.Г.Рясних, А.А.Пономарьов, М.О.Микитин // Вісник Хмельницького національного університету 2011, № 2, Т. 1 -с.146-149.
5. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. / О.О. Терещенко — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.
6. Шумська С.С. Банківське кредитування в умовах фінансової нестабільності / С.С. Шумська // Економіка і прогнозування. — 2009. — N 3. — С. 18-35.

Summary. The article highlights the main features of the credit policy of commercial banks with regard to risk in terms of financial instability.

Keywords: credit, credit risk, equity, loan capital, the entity, the credit strategy, financial instability.

Стаття надійшла до редакції 2.11.2011